

[२०२२] २ एस. सी. आर. ८३९

श्रीपती लाखू माने

विरुद्ध

सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जल पुरवठा आणि सेवा मंडळ आणि आमचे.

(२०१२ चा दिवाणी अपील क्रमांक ५५६)

मार्च ३०, २०२२

[न्यायमूर्ती हेमंत गुप्ता आणि न्यायमूर्ती व्ही. रामसुब्रमणियन]

करार अधिनियम, १८७२: कलम ६७ आणि ७५-वचन पूर्ण करण्यासाठी वाजवी सुविधा उपलब्ध करून देण्याचे वचन देणाऱ्याकडे दुर्लक्ष करणे किंवा नाकारणे- राज्य सरकारचे नोंदणीकृत कंत्राटदार असलेल्या अपीलकर्त्यांनी, अंदाजित खर्चापेक्षा ४७ टक्के अधिक खर्च रुपये ८०,४५,०३४/- करून काम पूर्ण करण्यासाठी कार्य आदेश जारी केला. अपीलकर्त्याला करारात नमूद केलेल्या पाईप उपलब्ध नसल्याबद्दल कळवण्यात आले. प्रतिवादींना वेगवेगळ्या व्यासाच्या पाईप बदलून कामाच्या क्रमाने बदल हवा होता, त्यामुळे अपीलकर्त्याने सुधारित दराची मागणी केली. या वादामुळे, प्रतिवादीने

अपीलकर्त्याला पाईपलाईनचे काम थांबवण्याची आणि दुसऱ्या कामाचे बांधकाम सुरु करण्याची सूचना दिली-अपीलकर्त्याने उपस्थित केलेल्या बिलांचा वेळेवर आदर केला गेला नाही, म्हणून त्याने काम पुढे नेले नाही. अपीलकर्त्याने रकमेच्या वसुलीसाठी दावा दाखल केला, रु. ५१,३५,२८९/- न्याय चौकशी न्यायालय दाव्याचा अंशतः निर्देश दिला. प्रतिवादींनी अपीलकर्त्याला हुक्मनाम्याने १०% व्याजासह २४,९७,०७७/- भरावे असे निर्देश दिले. उच्च न्यायालयाने प्रतिवादीने दाखल केलेल्या अपीलला अंशतः परवानगी दिली आणि हुक्मनाम्याची रक्कम रु.७,१९,४१२/- इतकी कमी केली - अपीलवर, आयोजितः घटनांच्या संपूर्ण क्रमावरून असे दिसून आले की अपीलकर्ता दोषी व त्याग यासह काहीही नाही - कराराचा खंड ३(अ) प्रतिवादींना करार रद्द करण्यास, सुरक्षा गमावण्यास सक्षम केले. अपीलकर्त्याचा खर्च जमा करा आणि जोखमीवर दुसऱ्या कंत्राटदाराला काम सोपवा - हे कलम कधीही प्रतिवादी याना लागू केलेले नाही - प्रतिसादकर्ते - कामाच्या क्रमात न करता केलेले साहित्य बदल सुधारित दरांना अंतिम रूप दिल्याने ची गैर-कार्यक्षमता झाली करार - म्हणून, प्रतिवादी अपीलकर्त्यावर आरोप करू शकत नाही, कराराचा त्याग आणि अकार्यक्षमता - नकार परस्पर संबंध असल्याशिवाय, कामाची अंमलबजावणी करणे सुरु ठेवण्यासाठी कंत्राटदाराने आश्वासने दुसऱ्या

पक्षाकडून दिली जातात, असे म्हणता येणार नाही कराराचा त्याग - हे प्रतिवादींनीच केले, अपीलकर्त्याला अटीनुसार कराराची अंमलबजावणी करणे कठीण आहे मुलतः मान्य-उच्च न्यायालयाचा आदेश रद्द ठरवला जातो आणि न्यायचौकशी न्यायालयाचा आदेश पुनर्संचयित केला जातो.

करार अधिनियम, १८७२: परित्याग- कराराच्या कायद्यासाठी हे मूलभूत आहे की जेव्हा जेव्हा मूळ कराराच्या अटींमध्ये, कराराच्या पक्षांपैकी एकाच्या कोणत्याही वगळण्याच्या किंवा कमी करण्याच्या कृतीमुळे महत्त्वाचा फेरबदल होतो, तेव्हा मूळ करार न करणे हे दुसऱ्या पक्षासाठी खुले असते-हे परित्याग म्हणून गणले जाणार नाही-शिवाय, परित्याग सामान्यतः अधिकारांच्या संदर्भात समजला जातो आणि दायित्व किंवा कर्तव्याच्या संदर्भात नाही-कराराचा पक्ष करारांतर्गत त्याचे अधिकार सोडून देऊ शकतो ज्यामुळे दुसरा पक्ष माफी मागू शकतो, परंतु बंधन सोडण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही.

अपीलाला परवानगी देताना न्यायालयाने

निर्णय १. दुसऱ्या पक्षाकडून परस्पर आश्वासनांची पूर्तता केल्याशिवाय कंत्राटदाराने काम सुरू ठेवण्यास नकार देणे, याला कराराचा त्याग म्हटले जाऊ शकत नाही. एका पक्षाने करार करण्यास नकार दिल्यास, दुसऱ्या पक्षाला एकतर

उल्लंघनासाठी खटला भरण्याचा किंवा करार रद्द करण्याचा आणि आधीच केलेल्या कामासाठी गुणवत्तेचा दावा करण्याचा अधिकार मिळू शकतो. प्रतिवादींनी करार रद्द करण्याचा आणि कलम ३ (अ) आणि (ब) च्या संदर्भात नुकसान भरपाईसाठी खटला दाखल करण्याचा पर्याय निवडला नाही. प्रतिवादींनीच अपीलकर्त्याला सुरुवातीला मान्य झालेल्या अटींनुसार कराराची अंमलबजावणी करणे कठीण केले. [परिच्छेद २२] [८४८-ए-बी, एफ-जी]

२. अपीलकर्त्याने कराराचा त्याग केला आहे या चुकीच्या समजुतीवर, उपरोक्त ३ दाव्यांच्या शीर्षकांसंदर्भात ट्रायल कोर्टाचा निकाल उलटवण्यात उच्च न्यायालयाची स्पष्टपणे चूक होती. त्यामुळे या याचिकेला परवानगी आहे. उच्च न्यायालयाचा आक्षेपार्ह निकाल आणि हुकूम बाजूला ठेवला जातो आणि ट्रायल कोर्टाचा निर्णय आणि हुकूम पुनर्संचयित केला जातो. [परिच्छेद २३] [८४८-ग - ह]

दिवाणी अपील न्यायाधिकरण: २०१२ चे दिवाणी अपील क्रमांक ५५६.

१९९८ च्या पहिल्या अपील क्रमांक ५२८ मध्ये मुंबई उच्च न्यायालयाच्या २४.०४.२००९ तारखेच्या निकाल आणि आदेशावरून.

विनय नवरे, वरिष्ठ अधिवक्ता, सुश्री ग्वेन कार्तिका, सुश्री आभा आर. शर्मा, अपीलकर्त्यांचे वकील.

सुनील मुरारका, सत्यजित ए. देसाई, सिद्धार्थ गौतम, हिमांशु शर्मा, सत्यकाम शर्मा, सुश्री अनघा एस. देसाई, प्रतिवादींसाठी वकील.

न्यायालयाचा निर्णय व्ही. रामसुब्रमणियन, न्यायमूर्ती यांनी दिला

१. दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ च्या कलम ९६ अंतर्गत नियमित अपीलात मुंबई उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाला आणि आदेशाला आव्हान देणारे वरील अपील फिर्यादीने रक्कम वसूल करण्यासाठी खटल्यात केले आहे, ज्याद्वारे खालील न्यायालयाने वार्षिक १० टक्के व्याजासह ९७,०७७/- रुपये वसूल करण्यासाठी दिलेला आदेश हा व्याजासह रक्कम रुपये ७,१९,४१२/- च्या वसुलीसाठी हुकूमनामामधे बदल करण्यात आला होता .

२. आम्ही अपीलकर्त्यांचे विद्वान वरिष्ठ वकील नवरे आणि प्रतिवादींचे विद्वान वकील श्री. सुनील मुरारका यांना ऐकले आहे.

३. अपीलकर्ता हा महाराष्ट्र सरकारकडे नोंदणीकृत कंत्राटदार आहे. रत्नागिरी जिल्ह्यातील दाभोल-भोपन आणि इतर गावांसाठीच्या प्रादेशिक ग्रामीण नळाद्वारे पाणीपुरवठा योजना कामाची अंमलबजावणी करण्यासाठीच्या निविदेत,

अपीलकर्ता यशस्वी निविदाकार बनला. त्याला कार्यदेश दिनांक ०३/०७/१९८६ वर, 'कार्यदेश रक्कम रुपये ८०, ४५,०३४/- च्या खर्चाने काम पूर्ण करण्यासाठी वर्क ऑर्डर देण्यात आली होती, जी अंदाजित खर्चापेक्षा ४७ टक्के जास्त होती. काम पूर्ण करण्यासाठी ३० महिन्यांचा कालावधी निश्चित करण्यात केला होता. परंतु असे दिसते की येथे प्रतिवादी क्रमांक ३ ने २८.०७.२९८६ दिनांकित पत्र जारी केले ज्यामध्ये अपीलकर्त्याला कळवले गेले की कार्य आदेश स्थगित ठेवण्यात आला आहे. काही निवेदनांनंतर, प्रतिवादी क्रमांक ३ ने अपीलकर्त्याला काम सुरू करण्यासाठी १७.१२.१९८६ दिनांकित पत्राद्वारे माहिती दिली.

४. अपीलकर्त्याने २९.१२.१९८६ पासून काम सुरू केले असले तरी, करारात नमूद केलेल्या व्यासाचे सी-१ पाईप आणि सिमेंट पाईप उपलब्ध नसल्याची माहिती त्याला देण्यात आली. नंतर, प्रतिसादकर्त्यांना वेगवेगळ्या व्यासाच्या पाईप्स बदलून कार्याच्या अटींमध्ये बदल हवा होता. त्यामुळे, अपीलकर्त्याने सुधारित दराची मागणी करण्यास सुरुवात केली.

५. जेव्हा वरील वाद निर्माण होत होता, तेव्हा प्रतिवादी क्रमांक ३ ने अपीलकर्त्याला, ०२.०३.१९८७ या तारखेच्या पत्राद्वारे पाईपलाईनचे काम थांबवण्याची आणि दुसऱ्या ठिकाणी दुसऱ्या कामाचे बांधकाम सुरू करण्याची सूचना दिली. पंचानदी हे ठिकाण. ०४.०३.१९८७ या तारखेच्या दुसऱ्या पत्राद्वारे,

प्रतिवादी क्रमांक २ ने अपीलकर्त्याला एका बदलाबद्दल माहिती दिली ज्यात कर्जई येथे एक मुख्य कामाचे आणि दुसरे पंचनदी येथे बांधकाम समाविष्ट होते. या मुख्य कार्याच्या संदर्भात ०१.०७.१९८७ दिनांकित कार्य आदेश देखील जारी करण्यात आला होता.

६. अपीलकर्त्याच्या व्यथा वाढवत, त्याने मांडलेली बिले निधीच्या कमतरतेमुळे वेळेवर सन्मानित केली गेली नाहीत. त्यामुळे अपीलकर्त्याने काम पुढे नेले नाही. परिणामी, प्रतिवादी क्रमांक २ ने कार्यादेश मागे घेण्याची आणि ०१.०३.१९८८ वरून दररोज रु.१० दंड आकारण्याची धमकी दिली. तेव्हापासून, दोन्ही पक्षांमध्ये संघर्ष सुरू होता, ज्यामुळे शेवटी अपीलकर्त्याने रु..५१,३५,२८९/- ची रक्कम वसूल करण्यासाठी खटला दाखल केला

७. रु.. ५१,३५,२८९/- च्या उपरोक्त दाव्यामध्ये दाव्याच्या अनेक शीर्षकांचा समावेश होता, जसे की (i) केलेल्या कामाचे मूल्य; (ii) रोखे ठेव जारी करणे; (iii) भरपाई; आणि (iv) नुकसान भरपाई

८. खालील न्यायालय समोर, अपीलकर्त्याने स्वतःची सा. क्र. -१ म्हणून तपासणी केली आणि अनेक कागदपत्रांना प्रदर्शन म्हणून चिन्हांकित केले.

प्रतिवादींच्या बाजूने, ५ साक्षीदारांची प्र. सा. १ ते ५ म्हणून चौकशी करण्यात आली आणि प्रतिवादींनी अनेक कागदपत्रांवर खुणा देखील केल्या.

९. अखेरीस, खालील न्यायालयाने, ०२.०२.१९९८ तारखेच्या निर्णयाद्वारे आणि आदेशाद्वारे, प्रतिवादींना अपीलकर्त्याला रक्कम २४,९७,०७७/- दाव्याच्या तारखेपासून वसुलीपर्यंत वार्षिक १० टक्के व्याजासह, देण्याचे निर्देश देत, खटला अंशतः निकाली काढला.

१०. अशा प्रकारे दिलेल्या आदेशामुळे व्यथित झालेल्या प्रतिवादींनी मुंबई उच्च न्यायालयाच्या फाईलवर दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ च्या कलम ९६ अंतर्गत नियमित दिवाणी अपील दाखल केले. खटला अंशतः निकाली काढण्यात आला असला तरी अपीलकर्त्याने कोणतीही अपील दाखल केली नाही.

११. या अपीलात आक्षेप घेतलेल्या २४.०४.२००९ तारखेच्या निर्णयाद्वारे आणि डिक्रीद्वारे, उच्च न्यायालयाने अपील अंशतः मंजूर केले आणि हुकूमनाम्याची रक्कम रु. ७,१९,४१२-पर्यंत कमी केली. त्यामुळे फिर्यादीने वरील याचिका दाखल केली आहे.

१२. हल्ल्याची कारणे आणि प्रतिस्पर्धी युक्तिवादांचा विचार करण्यापूर्वी, अपीलकर्त्याने न्यायचौकशी न्यायालय समोर केलेल्या दाव्यांची वेगवेगळी

शीर्षके, दाव्यांची शीर्षके आणि या दाव्यांच्या शीर्षाना न्यायचौकशी न्यायालय किती प्रमाणात परवानगी दिली होती आणि आक्षेपित मध्ये उच्च न्यायालयाने परवानगी दिलेल्या दाव्यांची शीर्षके पाहणे उपयुक्त ठरेल.

न्यायनिवाडा. सोप्या मूल्यांकन , ते खालीलप्रमाणे सारणीबद्ध स्तंभात सादर केले

आहेत: -

अनू. क्र.	दाव्यांचे शीर्ष	वादपत्रात दावा केलेली रक्कम	संपरिक्षा न्यायालयाने निवाडा दिलेली रक्कम	उच्च न्यायालयाने निवाडा दिलेली रक्कम
१	कामातून माघार घेण्याच्या तारखेपर्यंत केलेल्या परंतु, त्याचे प्रदान न केलेल्या कामाची किंमत	१२,२५,८६४	२८,४१८	२८,४१८
२	अतिरिक्त बाबीं खाली केलेल्या कामाची किंमत	५,८२,२५०	४,४२,९४४	४,४२,९४४
३	सुरक्षा ठेवीची मुक्तता	२,२१,०००	२,२१,०००	नामंजूर

४	मोकळे राहिलेले मजूर	१,५७,०००	१,५७,०००	१,५७,०००
५	मोकळी राहिलेली यंत्रसामुग्री	९१,०००	९१,०००	९१,०००
६	वरखर्च	५,६३,११५	५,६३,११५	नामंजूर
७	नफ्याचे नुकसान	११,५५,०००	९,७३,२५०	नामंजूर
८	दाव्याच्या तारखेपर्यंत १८ % द. सा. दराने व्याज	११,३८,८६०	नामंजूर	नामंजूर
९	नोटिस शुल्क	३००	३००	मंजूरी दिली नाही
	एकूण	५१,३४,३८९	२४,७७,०२७	७,१९,३६२

१३. वरील तक्त्यावरून दिसून येते की, खटल्याच्या न्यायालयाने दाव्यांच्या तीन शीर्षकांखाली काय परवानगी दिली होती, म्हणजे, (i) रु. २,२१,००० पर्यंतची सुरक्षा ठेव करणे; (ii) जानेवारी १९८९ ते ३०.०९.१९९० या कालावधीसाठी रु. ५,६३,११५-आणि (३) रु. ९,७३,२५०-पर्यंतच्या नफ्याचे नुकसान करण्यास उच्च

न्यायालयाने परवानगी दिली नाही. त्यामुळे आमच्यासमोरचे अपील प्रत्यक्षात केवळ दाव्यांच्या या ३ शीर्षकांपुरते मर्यादित आहे.

१४. उच्च न्यायालयाने उपरोक्त ३ शीर्षकांखालील दावे फेटाळण्याचे मुख्य आणि कदाचित एकमेव कारण म्हणजे, अपीलकर्त्याने मुख्य करारांतर्गत काम सोडून दिले होते आणि त्यामुळे सुरक्षा ठेव करण्याचा प्रश्न, खर्च भरण्याचा प्रश्न किंवा नफा गमावण्याच्या दाव्याला परवानगी देण्याचा प्रश्नच उद्भवला नाही. त्यामुळे, याचिकाकर्त्याने काम सोडून दिले होते की नाही हा आमच्यासमोर या अपीलात विचार करण्यासाठी उद्भवणारा एकमेव मुद्दा आहे.

१५. अपीलकर्त्याने सोडून दिले आहे की नाही हे पाहण्यासाठी, नोंदवलेल्या कागदोपत्री पुराव्यांद्वारे प्रतिबिंबित झालेल्या घटनांच्या कालक्रमावर एक नजर टाकणे आवश्यक आहे. कालमर्यादा पुढीलप्रमाणे होती.- असे.

(i) अपीलकर्त्याला ०३.०७.१९८६ वर कार्य आदेश जारी करण्यात आला आणि करार नोंदवण्यात आला. करारात काम पूर्ण करण्यासाठी ३० महिन्यांचा कालावधी निश्चित करण्यात आला होता.

(ii) २८.०७.१९८६ या तारखेच्या पत्राद्वारे, प्रतिवादींनी अपीलकर्त्याला कळवले की कार्य आदेशाची अंमलबजावणी आस्थागन ठेवली जाईल. पत्रात कोणतेही

कारण दर्शविले गेले नसले तरी, प्रतिवादींनी नंतर भूमिका घेतली की ते "प्रशासकीय निकड असल्यामुळे " होते ;

(iii) जवळजवळ ५ महिन्यांनंतर, अपीलकर्त्याला काम सुरू करण्याचे निर्देश देणारे १७.१२.१९८६ दिनांकित पत्र जारी करण्यात आले;

(iv) अपीलकर्त्याचे प्रकरण असे होते की कराराची अंमलबजावणी सुरू करण्याचे त्याचे बंधन ०३.०७.१९८६ पासून लागू झाले होते, परंतु लेखी निवेदनातील प्रतिवादींचे प्रकरण असे होते की काम सुरू होण्याची तारीख फक्त १७.१२.१९८६ म्हणून घेतली जावी, ज्या तारखेला कामाचा आदेश स्थगन ठेवण्याचा आदेश मागे घेण्यात आला होता;

(v) काही दिवसांच्या आत, अपीलकर्त्याने प्रतिवादींना सी-१ पाईप्स आणि मूळतः मान्य केलेल्या व्यासाच्या सिमेंट पाईप्सच्या अनुपलब्धतेबद्दल सूचित केले. ही वस्तुस्थिती लेखी निवेदनाच्या परिच्छेद ८ मध्ये मान्य केली गेली आहे; जेव्हा प्रतिवादींना वेगवेगळ्या व्यासांच्या पाईप्ससह पाईप्स बदलायचे होते, तेव्हा अपीलकर्त्याने २०.०२.१९८७ दिनांकित पत्राद्वारे नवीन दर निश्चित करण्याची मागणी केली.

(vi) २०.०२.१९८७ या तारखेच्या पत्रात उपस्थित केलेला मुद्दा सोडवण्यापूर्वीच, प्रतिवादींनी २०.०३.१९८७ या तारखेचे आणखी एक पत्र जारी केले, ज्यात अपीलकर्त्याला पाईपलाईनचे काम थांबवण्याची आणि पंचनदी येथे काम सुरू करण्याची सूचना देण्यात आली. जरी प्रतिवादींनी त्यांच्या लेखी निवेदनाच्या परिच्छेद ९ मध्ये असा दावा केला आहे की, ०२.०३.१९८७ ' या तारखेच्या पत्रात अपीलकर्त्याला केवळ मुख्य कामाच्या बांधकामावर लक्ष केंद्रित करण्याचे आवाहन केले गेले होते, तरीही हे मान्य केले जाते की या पत्रात 'कृपया थांबवा' असे शब्द आहेत, जोपर्यंत पाईपलाईनच्या कामाचा संबंध आहे.

(vii) प्रतिवादींच्या मते, त्यांनी ०२.०४.१९८७ दिनांकित तार जारी करून अपीलकर्त्याला पाईपलाईन टाकण्याचे काम सुरू करण्यास सांगितले;

(viii) ०४.०३.१९८७ या तारखेच्या पत्राद्वारे फिर्यादीला सांगण्यात आले की योजना बदल केले जात आहेत. अपीलकर्त्याने असा दावा केला की या बदलामध्ये पंचानदी येथे एक मुख्य काम आणि कर्जई येथे दुसरे मुख्य काम समाविष्ट आहे, तर प्रतिवादींनी अ च्या परिच्छेद १० मध्ये दावा केला लिखित निवेदन, की कर्जई येथील मुख्य काम, मूळ निवेदित आधीच समाविष्ट केले गेले होते. तथापि, प्रतिवादींनी मान्य केले की त्यांच्या दिनांकित ०४.०३.१९८७ पत्राद्वारे किमान एक बदल करण्यात आला होता;

(ix) अपीलकर्त्याने दिनांकित ०४.११.१९८७ वर निवेदन पाठवून २ मुद्दे उपस्थित केले, म्हणजे [१] निधीच्या कमतरतेमुळे बिले न भरण्याचा मुद्दा आणि [२] वेगवेगळ्या परिमाणांचे पाईप टाकण्याच्या कामासाठी २०.०२.१९८७ वर आधीच प्रस्तावित केलेल्या सुधारित दराच्या मंजूरीला विलंब होण्याचा मुद्दा, प्रतिवादींनी लेखी निवेदनाच्या परिच्छेद ११ मध्ये मान्य केला आहे, जरी त्यांनी उक्त पत्रातील मजकुराच्या शुद्धतेवर आक्षेप घेतला. विशेष म्हणजे, याचिकाकर्त्याच्या दिनांकित ०२.१२.१९८७ च्या निवेदनाच्या प्रतिसादात ०४.११.१९८७ च्या तारखेच्या उत्तराबद्दल याचिकाकर्त्याने फिर्यादीच्या परिच्छेद ११ मधील केलेले दावे, प्रतिवादींनी त्यांच्या लेखी निवेदनाच्या परिच्छेद ११ मध्ये अजिबात हाताळले नव्हते;

(x) याच टप्प्यावर, प्रतिवादी क्रमांक ३ ने २२.०२.१९८८ दिनांकित पत्र जारी केले, ज्यात रु.१०/- प्रती दिवस उक्त पत्राच्या तारखेपासून दररोज दंड आकारला गेला. या पत्राद्वारे अपीलकर्त्याला ०१.०३.१९८८ द्वारे काम सुरू करण्यास देखील सांगण्यात आले होते;

(xi) अपीलकर्त्याचे आक्षेप असूनही, दंड ठोठावण्याच्या प्रस्तावाचा पुनरुच्चार करणारे आणि अपीलकर्त्याला काम सुरू करण्यास सांगणारे २२.०३.१९८८ दिनांकित आणखी एक पत्र जारी करण्यात आले;

(xii) खरे तर, २२.०२.१९८८ या तारखेच्या पत्रात, प्रतिसादकर्त्यांनी प्रथमच मान्य केले की विषयाचे काम दोन भागांमध्ये विभागले गेले होते आणि प्रस्तावित सुधारित दर त्यात प्रदान केल्याप्रमाणे होते;

(xiii) त्यानंतर, एप्रिल, जून, जुलै आणि ऑगस्ट, १९८८ मध्ये अनेक पत्रव्यवहार झाले, या सर्वांमध्ये सुधारणा आणि देयके न भरल्यामुळे सुधारित दरांबाबत मतभेद असल्याचे निदर्शनास आले;

(xiv) अपीलकर्त्याच्या मते करारांतर्गत कामाची अंमलबजावणी ०३.०७.१९८६ पासून सुरू होणार होती आणि ते ०३.०१.१९८९ द्वारे पूर्ण करण्याचे दायित्व होते, तर प्रतिवादींचा युक्तिवाद असा होता की कामाची अंमलबजावणी डिसेंबर १९८६ मध्ये सुरू होणार होती आणि त्यामुळे काम पूर्ण करण्याचे दायित्व केवळ जून १९८९ मध्ये संपले;

(xv) तथापि, मान्य आहे की, प्रतिवादींनी त्यांच्या १९/०४/१९८९ या तारखेच्या पत्राद्वारे दंडाची रक्कम रुपये १०/- प्रती दिवस वरून २५/- प्रती दिवस पर्यंत वाढवली. ०६.१०.१९८९ या तारखेच्या आणखी एका पत्राद्वारे, प्रतिवादींनी माहिती दिली की अपीलकर्ता प्रकल्प पूर्ण करण्याची वेळ १७.०६.१९८९ वर

संपली असली तरी आणि जरी अपीलकर्त्याने कोणतीही मुदतवाढ मागितली नसली तरी त्याला ३१.१२.१९८९ पर्यंत मुदतवाढ दिली जात आहे.

१६. आधीच्या परिच्छेदात वर्णन केलेल्या घटनांच्या संपूर्ण क्रमाने असे दिसून येईल की अपीलकर्ता परित्यागासह कोणत्याही गोष्टीसाठी दोषी नव्हता. मान्य आहे की, कराराच्या कलम ३ (अ) ने प्रतिवादींना करार रद्द करण्यास सुरक्षा ठेव जप्त करण्यास आणि अपीलकर्त्याच्या जोखमीवर आणि खर्चावर दुसऱ्या कंत्राटदाराकडे काम सोपविण्यास सक्षम केले. प्रतिवादींनी या कलमाचा कधीही वापर केला नाही. त्यामुळे, विशेषतः फेब्रुवारी १९८८ ते ऑक्टोबर १९८९ पर्यंतच्या पत्रव्यवहारांच्या प्रकाशात, उच्च न्यायालय अपीलकर्त्याला सोडून दिल्याबद्दल दोषी कसे ठरवू शकले असते याबद्दल आम्हाला आश्चर्य वाटते.

१७ . खरे तर, भारतीय करार अधिनियम १८७२ चे कलम ६७ हे स्पष्ट करते की जर एखादा वचन देणारा वचनदात्याने वचनदात्याला त्याच्या वचनपूर्तीसाठी वाजवी सुविधा देण्यास दुर्लक्ष केले किंवा नकार दिला तर वचनदात्याला अशा दुर्लक्षामुळे किंवा नकारामुळे माफ केले जाते. कलम ६७ खाली दिलेल्या उदाहरणासह खालीलप्रमाणे आहे:- असे.

"६७ . वचनदाराच्या पूर्ततेसाठी वाजवी सुविधा देण्यास वचनदाराच्या दुर्लक्षामुळे होणारा परिणाम.-जर कोणी वचनदात्याने वचनदात्याला त्याच्या वचनपूर्तीसाठी वाजवी सुविधा देण्यास दुर्लक्ष केले किंवा नकार दिला, तर वचनदात्याला अशा दुर्लक्षामुळे किंवा नकारामुळे क्षमा केली जाते.

उदाहरण

अ च्या घराच्या दुरुस्तीसाठी ब बरोबर करार.

ब त्याच्या घराची दुरुस्ती आवश्यक आहे त्या ठिकाणांकडे दुर्लक्ष करतो किंवा नकार देतो.

जर अशा दुर्लक्षामुळे किंवा नकारामुळे करार झाला असेल, तर कराराची कामगिरी न केल्याबद्दल 'अ' ला माफ केले जाते."

१८ . या प्रकरणात, प्रतिवादींनी ०३.०७.१९८६ वर कार्य आदेश जारी केला परंतु त्यानंतरच्या २८.०७.१९८६ तारखेच्या पत्राद्वारे कार्य आदेश स्थगित ठेवण्याचे निर्देश दिले. १७.१२.१९८६ या तारखेच्या पत्राद्वारे हा अडथळा दूर केल्यानंतर, दोन गोष्टी घडल्या, म्हणजे (१) करार पूर्ण करण्यासाठी प्रतिसादकर्त्यांनी पुरवलेल्या पाईपच्या व्यासात बदल; आणि (२) सुधारित दरांना अंतिम रूप न

देता अतिरिक्त काम करण्याची विनंती. त्यामुळे, प्रतिवादी अपीलकर्त्यावर कराराची कामगिरी न केल्याचा आरोपही करू शकत नाहीत.

१९ . कराराच्या कायद्यासाठी हे मूलभूत आहे की जेव्हा जेव्हा मूळ कराराच्या अटींमध्ये एखादा महत्त्वाचा फेरबदल होतो, तेव्हा कराराच्या पक्षांपैकी एकाने केलेल्या कोणत्याही वगळण्याच्या किंवा आयोगाच्या कृतीमुळे, मूळ करार न करणे दुसऱ्या पक्षासाठी खुले आहे हे त्याग करण्यासारखे होणार नाही शिवाय, त्याग हे सामान्यतः हक्काच्या संदर्भात समजले जाते आणि दायित्व किंवा दायित्वाच्या संदर्भात नाही. कराराचा एक पक्ष कराराच्या अंतर्गत त्याचे अधिकार सोडू शकतो ज्यामुळे दुसऱ्या पक्षाकडून माफीची विनंती केली जाते, परंतु दायित्व सोडण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही. या प्रकरणात, अपीलकर्त्याने त्याने सांगितलेल्या कारणांमुळे, कार्य-क्रमानुसार त्याच्या जबाबदाऱ्या पार पाडण्यास नकार दिला. जबाबदाऱ्या पार पाडण्यास नकार देणे, याला कदाचित कराराचा भंग म्हटले जाऊ शकते, परित्याग नाही.

२० . हे लक्षात घेणे मनोरंजक आहे की प्रतिवादींनी, (१) अपीलकर्त्याविरुद्ध कराराच्या उल्लंघनाचा आरोप करणे; आणि (२) परिणामी कलम ३ (अ) अंतर्गत करार रद्द करण्याच्या अधिकाराची मागणी करणे, हे निवडले नाही.प्रतिवादींनी, जर असे करणे न्याय्य ठरले असते, तर ते करार अधिनियम

कलम ७५ अंतर्गत उपलब्ध असलेल्या उपायाचा अवलंब करू शकले असते आणि कराराची पूर्तता न केल्यामुळे झालेल्या नुकसानाची भरपाई मागू शकले असते. याउलट त्यांनी ('परित्याग' या शब्दाचा खरा अर्थ न समजता) परित्यागाचे श्रेय अपीलकर्त्याला दिले आणि अपीलकर्त्याने केलेल्या दाव्यांचा आदर करण्यास नकार दिला.

२१ . मे १९८७ मध्ये दुसरे विधेयक मंजूर झाल्यानंतरही मुख्य कराराच्या अंतर्गत कामात प्रगती झाली नाही, या आधारावर कराराचा त्याग करण्यात आल्याचा उच्च न्यायालयाचा निष्कर्ष होता. हा निष्कर्ष दुसऱ्या निष्कर्षाच्या पूर्णपणे विरुद्ध आहे की कराराचा कालावधी जून, १९८९ पर्यंत होता आणि अपीलकर्त्याकडून कोणतीही विनंती नसतानाही, प्रतिवादींनी स्वतः ३१.१२.१९८९ पर्यंत करार पूर्ण करण्यासाठी मुदतवाढ दिली मे, १९८७ मध्ये कराराचा त्याग केलेल्या व्यक्तीला हा करार जून, १९८९ पर्यंतचा आहे हे प्रतिसादकर्त्यांच्या समजूतीनुसार डिसेंबर १९८९ पर्यंत मुदतवाढ कशी दिली जाऊ शकते हे समजून घेण्यात आम्ही अपयशी ठरलो. खरे तर, उच्च न्यायालयाने आक्षेपार्ह निकालाच्या परिच्छेद ९ मध्ये असा निष्कर्ष नोंदवला की प्रतिवादी ३, ४ आणि ५ नुसार, निविदेच्या कलम ३ (अ) अंतर्गत रद्द करण्याचा अधिकार लागू करण्यात आला आणि सुरक्षा ठेव करण्यात आली. लेखी निवेदनातही प्रतिसादकर्त्यांनी त्यांचा दावा

कसा मांडला नाहीकोणत्याही परिस्थितीत असा निष्कर्ष प्रतिवादींच्या विशिष्ट भूमिकेसह अस्तित्वात राहू शकत नाही की कराराचा कालावधी डिसेंबर १९८९ पर्यंत वाढवण्यात आला होता.

२२. दुसऱ्या पक्षाकडून परस्पर आश्वासनांची पूर्तता केल्याशिवाय कंत्राटदाराने काम सुरू ठेवण्यास नकार दिल्यास, त्याला कराराचा त्याग म्हटले जाऊ शकत नाही. एका पक्षाने करार करण्यास नकार दिल्यास, दुसऱ्या पक्षाला एकतर उल्लंघनासाठी खटला भरण्याचा किंवा करार रद्द करण्याचा आणि आधीच केलेल्या कामासाठी गुणवत्तेचा दावा करण्याचा अधिकार मिळू शकतो. हॅल्सबरीज लॉ ऑफ इंग्लंडची चौथी आवृत्ती, खंड 9 चा परिच्छेद ६९४, जर दुसरा पक्ष कराराचा त्याचा भाग पूर्ण करण्यास पूर्णपणे नकार देत असेल, तर कराराच्या पक्षासाठी उपलब्ध असलेल्या उपायांवर प्रकाश टाकण्यासाठी उपयुक्तपणे काढला जाऊ शकतो.

"६९४ . कराराच्या अंतर्गत केलेले काम उल्लंघनासाठी

संपुष्टात आले

जिथे एका पक्षाने पालन करण्यास पूर्णपणे नकार दिला

असेल किंवा करारातील त्याच्या भागाचे पालन करण्यास

स्वतःला अक्षम केले असेल, तिथे तो दुसऱ्या पक्षाचा अधिकार एकतर त्याच्या उल्लंघनासाठी खटला भरण्यासाठी किंवा करार रद्द करण्यासाठी आणि प्रत्यक्षात केलेल्या कामासाठी योग्य गुणवत्तेवर खटला भरण्यासाठी ठेवतो. अशा प्रकारे, जेव्हा एखाद्या प्रकाशकाने एखाद्या लेखकाला एखादे काम लिहिण्यासाठी नियुक्त केले परंतु प्रकल्प सोडून दिला, तेव्हा लेखकाला पूर्ण झालेल्या कामाची निविदा न देता वाजवी मोबदला वसूल करण्याचा अधिकार होता; आणि जेव्हा प्रतिवादीने वादीला खरेदीदार सापडल्यानंतर त्याची जमीन विकण्याचा अधिकार चुकीच्या पद्धतीने रद्द केला, तेव्हा वादीने त्याच्या कामासाठी आणि त्या तारखेपर्यंतच्या श्रमांसाठी वाजवी मोबदला वसूल केला.

या प्रकारचा गुणवत्तेचा दावा हा विचार पूर्ण अयशस्वी झाल्यास पैसा परतफेडीसाठीच्या दाव्यांसारखाच आहे. दोन्ही प्रकरणांमध्ये, दावा करण्यापूर्वी करार संपुष्टात येणे आवश्यक आहे; परंतु एकदा करार संपुष्टात आला की दावा कंत्राटी आहे असे म्हणण्यात तार्किक अडचण येते."

प्रतिवादींनी करार रद्द करण्याचा आणि कलम ३ (अ) आणि (ब) च्या संदर्भात नुकसान भरपाईसाठी खटला दाखल करण्याचा पर्याय निवडला नाही. प्रतिवादींनीच अपीलकर्त्याला सुरुवातीला मान्य झालेल्या अटींनुसार कराराची अंमलबजावणी करणे कठीण केले.

२३ . वरील बाबींच्या प्रकाशात, आमचे असे मत आहे की अपीलकर्त्याने करार सोडून दिला होता या चुकीच्या समजूतीवर, उपरोक्त ३ दाव्यांच्या शीर्षकांसंदर्भात ट्रायल कोर्टाचा निकाल उलटवण्यात उच्च न्यायालयाने स्पष्टपणे चूक केली होती. त्यामुळे या याचिकेला परवानगी आहे. उच्च न्यायालयाचा आक्षेपार्ह निकाल आणि हुकूम बाजूला ठेवला जातो आणि ट्रायल कोर्टाचा निर्णय आणि हुकूम पुनर्संचयित केला जातो. असे दिसते की पहिले अपील प्रलंबित असताना उच्च न्यायालयासमोर, प्रतिवादींनी ट्रायल कोर्टाने हुकुमानाम्यानुसार ठरवलेली रक्कम रु.४२,९८,१६८/- जमा केले. उच्च न्यायालयाच्या आक्षेपार्ह निकालाच्या परिच्छेद १६ वरून पाहिल्याप्रमाणे, उच्च न्यायालयासमोर प्रतिवादींनी ठेवलेली रक्कम अपीलकर्त्याने १३.०१.१९९९ वर बँक हमी देऊन मागे घेतली. त्यामुळे, हुकुमनाम्यात बदल करताना, उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्याला शिल्लक रक्कम परत करण्याचे निर्देश दिले, ज्यामध्ये अयशस्वी झाल्यास ट्रायल कोर्टाला उर्वरित रकमेसाठी बँक हमी परत घेण्याचा

अधिकार देण्यात आला. हे लक्षात घेऊन, विशेष परवानगी याचिकेतील नोटीस जारी करण्याचे आदेश देताना आणि अंतरिम स्थगिती देताना, या न्यायालयाने अपीलकर्त्याला बँक हमी जिवंत ठेवण्याचे निर्देश दिले. आता आम्ही उच्च न्यायालयाचा निर्णय रद्द करून आणि ट्रायल कोर्टाचा निर्णय पुनर्संचयित करण्याच्या अपीलाला परवानगी देत असताना, बँक हमी रद्द केली जाईल.

२४. याचिका दाखल करण्यास परवानगी आहे. खर्चाबाबत कोणतीही आदेश दिली जाणार नाही.

देविका गुजराल

अपीलाला परवानगी देण्यात आली.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X

